

Ключевые слова: *творчество, самореализация, освобождение сознания, личность, свобода выбора, мера, гражданское общество*

**CREATIVITY AS AN OPPORTUNITY TO SELF-REALIZATION
AND METHOD FOR PRODUCING OF FREEDOM**

I. M. Savytska, Y. O. Matvienko

Annotation. *Carry out research entities creative freedom, reveals the nature of creative self-realization as a manifestation of her inner freedom. It determines the nature of creativity as the main mechanism for self-improvement and self-development. Individual freedom is a problem of the individual self-realization by means of the selection of its world outlook and attitudes.*

Keywords: *creativity, self-realization, liberation of consciousness, identity, freedom of choice, a measure of civil society*

УДК 111.85:81

**КРАСА, СИМВОЛІЗМ ТА АЛЕГОРИЗМ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ
ЕСТЕТИЦІ**

***I. Г. СИДОРЕНКО, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
E-mail: limans@i.ua***

Анотація. *Розглянуто окремі питання естетичної теорії, які були розроблені у середньовічній період європейської культури. У даній роботі покладається за мету простежити взаємозв'язок середньовічної ментальності з категорією краси та поняттями символізму й алегоризму. Середньовічні автори розробили своєрідні концепції краси, обґрунтувавши її вияв у чуттєвому світі проекцією божественного. Семіотичне багатство середньовічного світу розуміється як вияв метафізичного явлення.*

Ключові слова: естетична теорія, середньовічна естетика, середньовічна свідомість, ментальність, символізм, алегоризм, краса, мистецтво, моральність, релігійність

Стрімкий розвиток естетичних теорій, напруженість суперечливих тенденцій у розвитку художньої культури сучасної доби спонукають практиків та теоретиків мистецтва до вивчення історії естетики. Наукові дослідження з естетики представляють доволі послідовну та повну історичну картину. Однак залишається чимало недосліджених аспектів естетики: до ХХ століття естетика залишала поза своєю увагою тривалий та багатий етап розвитку – Середньовіччя. „Історики, виходячи з припущення, що середні віки займалися теологією та, щонайбільше, психологією та космологією, довго і не намагалися шукати в їх творах естетики; довго й не було літератури по середньовічній естетиці .... А спеціальні дослідження з історії естетики оминали середні століття: виклавши античну естетику, вони переходили прямо до новоевропейської” [1, с. 3].

Середні століття - поняття не стільки хронологічне, скільки змістовне. На різних етапах свого історичного існування Середньовіччя по-різному виявляло свої сутнісні характеристики. Протягом цієї епохи Європа пройшла величезний шлях, насичений радикальними змінами у всіх царинах життя. Ці зміни видно в прогресі техніки й обміну, в зростанні міст, в системі організації виробництва; ще більші зміни відбувалися в духовній сфері, в галузі мистецтва, літератури, теології.

Середньовіччя стоїть між двома великими епохами – Античністю та Ренесансом – і, зазвичай, цей тисячолітній період не порівнюють з попередньою та послідуною епохами, а протиставляють ним. Хоча насправді людям Середньовіччя від античності дістався значний спадок, який вони в багатьох аспектах оновили відповідно до світоглядних та ментальних настанов.

У Раннє Середньовіччя ще довго сильними були елементи античної культури та соціальних відносин. Середньовіччя успадкувало значну частину естетичної проблематики від античної класики, наділивши її своєрідним змістом: естетичні судження середньовічні автори висловлювали у теологічних, психологічних, космологічних трактатах. Середньовічна естетична доктрина постійно звертається до класичної культурної традиції – св. Августин, Алкуїн, Абельяр, св. Бернард, Боецій, св. Бонавентура, Гонорій Августодунський, Філіпп Канцлер, Вільям Оккам, Ісидор Севільський, Гуго Сен-Вікторський, Дунс Скот, Гуго Фольєтський та інші відтворюють, коментують ідеї та теорії, що сходять до грецьких філософів. Відносно книжної культури слід згадати, що від греків

Середньовіччя отримало образ героя, який набуває християнських рис і перетворюється на мученика та святого, від Риму у спадок залишилася мова - латина, основа культури Середньовіччя.

Межу між Середньовіччям і Ренесансом також проводять, як правило, занадто різко. Вважається, що бажання втілити життя в прекрасні форми, витончене мистецтво було розвинене флорентійцями. При цьому залишають поза увагою той факт, що прагнення надати життю художніх форм було продовженням старої середньовічної традиції.

Сили, яким зрештою судилося підірвати самі підвалини авторитету традиції й відкрити дорогу формуванню культури особистісно-креативного типу, визрівали у середньовічних містах Європи. Свідомість бюргера набувала рис прагматизму та раціоналізму. Естетичні цінності визначалися корисністю, істинністю, витісняючи красу, витонченість, піднесеність. Ілюстрацією цьому слугує архітектура середньовічного міста, одяг, побутові речі, мова, повісті, п'єси, гравюри. Мистецтво субкультури бюргерів не мало значних художніх творів, однак, мало велике історичне значення. Йдеться про становлення реалізму як методу відображення мистецтвом дійсності (у новелах, фавлію, мораліте, гравюрах, ілюстрованих часословах, календарях). Цей метод був невідомим усій попередній художній культурі. Принциповою рисою реалізму культури буржуа є деміфологізація художнього мислення, фіксація буденної реальності для віднаходження в ній ціннісних орієнтацій, які необхідні для практичного життя. Мистецтво середньовічного міста відображало реальне людське життя у всьому багатстві та складності його проявів [2, с. 474-475].

Середньовіччю закидають відсутність естетичної чутливості та релігійний догматизм. Дійсно, традиційність середньовічної культури була піднесена до ступеня канонічності, тобто теоретичної фіксації успадкованих норм мислення та поведінки у священному тексті - Біблії, в писаннях отців Церкви, ухвалах Соборів та інших церковних та світських документах, що вимагали беззастережного визнання та неухильного виконання.

У добу Середньовіччя розуміння краси носило суто умоглядний характер, панувало уявлення про моральнісну гармонію. Водночас, релігія опинилася в ситуації нерозв'язної суперечності - вона мала заперечувати красу реального світу і людини як його частки в силу їх матеріальності та враховувати те, що матеріальною предметність буття створена творчою могутністю Бога, який оцінював свої творіння словом «добре» [2, с. 470]. Щоб релігійний обряд був привабливим для широкого кола віруючих, він повинен викликати естетичні емоції: задоволення, радість зустрічі з прекрасним і

піднесеним як символічними проявами божественного. Таким чином, релігійна культура виявилася скутою протилежними установками. Своєрідні вирішення даної дилеми були розроблені середньовічними авторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблематику в своїх роботах розробляли В. Татаркевич, Й. Хейзінга, У. Еко, В. Бичков, Ж. Ле Гофф та багато інших сучасних мислителів.

Метою дослідження є простежити взаємозв'язок середньовічної ментальності з категорією краси та поняттями символізму й алегоризму.

Результати дослідження та їх обговорення. У стереотипному сприйнятті Середньовіччя переважно ототожнюється з „темною добою”. „Де б не шукати свідчень про цей час: у історіографів і поетів, у проповідях і богословських трактатах і, звісно, в документах, - ми всюди стикаємося з нагадуваннями про чвари, ненависть і злобу, жадібність, дикість і злидні. Виникає питання: невже ця епоха не знала радощів, крім тих, які вона черпала в жорстокості, зарозумілості та непомірності; невже не існувало де-небудь лагідної радості та спокійного щасливого життя?” [3, с. 41] - задається питанням нідерландський філософ Йохан Хейзінга.

Філософ, спеціаліст із середньовічної естетики Умберто Еко застерігає від поверхневого сприйняття середньовічних текстів як таких, що моралістично відкидають чуттєво прекрасне. Він також пропонує при дослідженні цієї епохи поглянути на неї з позицій середньовічного менталітету, аби глибше зрозуміти ніюнси тогочасного світосприйняття [4, с. 21].

Критична позиція середньовічної людини вміщує у себе розуміння природи як відображення трансцендентного; коли схоласти говорять про красу, вони мають на увазі її сприйняття як Божого атрибуту. Людина Середньовіччя постійно говорить про красу всього буття, образ всесвіту в творах теоретиків, у силу притаманного християнському менталітету любовного ставлення до божественного творіння, сповнений оптимістичним сяйвом. Скот Еріугена розвинув концепцію космосу як Одкровення Божого та виявлення невимовної краси через красоти душевні та тілесні.

Для людини Середньовіччя переживання умоглядної краси сприймалося як моральнісна та психологічна реальність. Разом з тим, царина естетичних інтересів середньовічної людини не обмежувалася тільки лише надчуттєвою красою. Краса речей чуттєвого світу цікавила її також. Еко У. зазначає, що коли середньовічний філософ говорить про красу, він має на увазі не лише якесь абстрактне поняття, але й звертається до конкретного досвіду. Середньовічні доктрини брали до уваги смак звичайної

людини, смак художника та прихильника мистецтв; вони враховували, що така багатогранність смаку надавала перевагу чуттєвим аспектам буття. Завдання філософів та теологів полягало у тому, що інтерес до чуттєвого не брав верх над прагненням до духовного.

Релігійні моралісти та аскети також не були байдужі до радощів земного буття: причину аскези слід шукати саме у прагненні протистояти сильній схильності до спокус чуттєвого світу. Авторі-містики (серед яких св. Бернард, Александр Некхам, Гуго Фольєтський) рішуче виступали проти розкошів та надмірності зображувальних засобів в оздобленні церков. Осуджуючи надмірності, вони говорять про те, що нічого не має відволікати християн від благочестивої молитви. Ці автори не ставлять під сумнів саму красу та приємність оздоблення, однак засуджують нездоланну прибавливість прекрасних речей. Наявні тут моральний і соціальний аспекти: чи припустимо розкішне оздоблення церков, якщо Божі сини живуть у злиднях? [4, с. 22-23].

Середньовічні автори, виступаючи з критикою витонченого та розкішного мистецтва, демонструють живе переживання прекрасного. Св. Фома радить уникати музичних інструментів саме тому, що вони викликають надзвичайно гостру насолоду й тим самим здатні відволікти душу віруючого від істинного призначення священної музики. Августин пише про внутрішню боротьбу віруючого, який невпинно боїться, що краса сакральної музики введе його у спокусу під час молитви („Сповідь”, X, 33). Отож, відмова від інструментальної музики пов'язана з визнанням згубного впливу естетичної реальності, але не із запереченням її [4, с. 27].

Середньовіччя сповнене захопленням з приводу природи краси не лише духовної, але й краси людини та природи. Для Боеція краса притаманна праведній душі, що перебуває у праведному тілі, краса цнотливої душі виявляє себе в усьому зовнішньому вигляді праведного християнина. Доволі часто Середньовіччя звертається до теми жіночої краси. Релігійні автори в описах жіночої вроди намагаються віднайти алегоричні значення, однак в їх повчальних текстах відчувається особисте ставлення до цієї цінності.

Важливим для розуміння менталітету середньовічної людини є символіко-алегоричний аспект середньовічного естетичного сприйняття. Вже у ранньому християнстві символічні зображення посідають важливе місце. Хрест, якір, корабель, виноградна лоза, вівця, пастух з ягням на плечах – всі ці зображення були для християн символами та знаками глибоких релігійних таємниць [5, с. 20]. Раннє християнство привчало паству сприймати основи віри через символи і робило це через пересторогу – щоб уникнути гонінь.

Хейзінга Й. зауважує що „для середньовічної свідомості будь-яка річ була б полишена сенсу, якби її значення обмежувалося її безпосередньою функцією та зовнішньою формою...” [3, с. 221]. Символізм та алегоризм відсилали до неосягненої реальності, яку неможливо було виразити в словах і поняттях, відтак знак та символ, алегорія були проєкціями божественного. Бог дивним та невимовним чином створює кожне творіння, являючи себе у ньому, роблячи видимим та пізнаваним те, що є у Ньому прихованим і незбагненим. Достатньо звернути свій погляд на видиму красу світу, щоб побачити безмірну гармонію боговиявлення.

Звичайна людина не могла досягнути ті образи й поняття, що їх подавали основоположники християнського віровчення, вчителі у строгих богословських формулах. Образна форма полегшувала сприйняття християнських істин, і після Арраського Собору 1025 року розгорнулася дидактична кампанія з виховання простолюдинів через символ, алегорію, живопис. Символічний умонастрій проникає у середньовічний менталітет: страус стає символом справедливості з тієї причини, що його абсолютно однакової довжини пір'я асоціюються з єдністю; пелікан, який ніби-то годує пташенят м'ясом зі своїх грудей, стає символом Христа, що віддає свою кров заради людства. Одного разу сприйнята як символ, річ, навіть фантастична, як то гіпогриф, єдиноріг, стає реальною та наділяється значенням та смислом [4, с. 109].

У Середньовіччі не існувало чіткої межі між «цим світом» та потойбічним. Сходи Іакова, якими люди спускаються та піднімаються, зіштовхуючись один з одним, люди і янголи були для середньовічної людини буденним явищем [6, с. 15].

Витоки семіотично насиченого світу, міфологічну спрямованість середньовічного менталітету, який не схоплював ту грань, яка відділяє одну річ від іншої, світ реальний від світу уявного, можна віднести і до відчуття кризи, що охопило людей епохи раннього Середньовіччя. „Темна доба” – це період занепаду, неврожаїв, хвороб та нещасть. Вироблення певного набору символів може розглядатися як своєрідна реакція на глибоку невпевненість у майбутньому. Порядок речей у світі може викликати нашу недовіру через їх неупорядкованість, безлад, ворожість, але речі не є тим, чим здаються, вони вказують на щось інше. Відтак, надія може повернутися у світ, адже Бог через осяжні речі промовляє до людини [4, с. 107].

ВИСНОВКИ

Ментальні можливості Середньовіччя обмежувались релігійним почуттям. Уся культура, починаючи від культури

матеріальної, була вбудована у структуру релігійного. При цьому християнська культура, демонструючи зверхнє ставлення до всього мирського, звертає свою увагу до земного світу в межах, сумісних з християнським віровченням. Ці зміни стали можливими завдяки тому, що Середньовіччя з великою повагою ставилося до античної традиції.

Чуттєве сприйняття краси, притаманне людині Середньовіччя, спрямоване, передовсім, на те, щоб розкрити красу умоглядну. Можливість бачити, чути розкриває красу цього світу, при цьому змушуючи вбачити у ній відображення Божої краси. Естетичне переживання середньовічної людини не має на увазі зосередженості на автономності твору мистецтва або природної реальності, але полягає у схопленні всіх надприродних зв'язків між предметом та Всесвітом. Мистецтво середньовічної культури виявилось в парадоксальній ситуації. Воно не було самостійним, оскільки підпорядковувалося вимогам релігійної, а не естетичної свідомості. Можливості його формоутворення були жорстко підпорядковані канонам і догматам. При цьому середньовічне мистецтво досягло дивовижної художньої сили, створило твори, що глибоко переживаються й сучасними поціновувачами естетичних цінностей.

Список літератури

1. Tatkiewicz, W. Historia estetyki. II. Estetyka średniowieczna. Wrocław etc., 1962, s.9 // Цит.за: Бычков, В.В. Эстетика поздней античности (II-III вв.). – М.: Наука, 1981. – 325 с.
2. Каган, М.С. Эстетика как философская наука [Текст] / М. С. Каган. – СПб, Петрополис, 1997. – 544 с.
3. Хейзинга, Й. Осень Средневековья [Текст] / Й. Хейзинга; [Пер. с нидерландского Д.В. Сильвестрова]. - М.: Прогресс-Культура, 1995. - 413 с.
4. Эко, У. Искусство и красота в средневековой эстетике [Текст] / У. Эко; [Пер. с ит. А. Шурбелева]. – М.: АСТ: CORPUS, 2014. – 352 с.
5. Бычков, В. В. Эстетика поздней античности (II-III вв.). [Текст] / В. В. Бычков. – М.: Наука, 1981. – 325 с.
6. Ле Гофф, Ж. Рождение Европы [Текст] / Ж. Ле Гофф; [Пер. с фр. А. И. Поповой]. – СПб: Александрия, 2014. – 398 с.

References

1. Tatarkevich, V. (1962). Istorlya estetiki. II. Serednovlchna estetika. Vrotslav, 9 // Tsit.za: Byichkov, V.V. (1981). Estetika pozdney antichnosti (II-III vv.). Nauka, 325.
2. Kagan, M.S. (1997). Estetika kak filosofskaya nauka. [Aesthetics as a philosophical science] Petropolis, 544.

3. Heyzinga, Y. (1995). Osen Srednevekovya. [The Autumn of the Middle Ages] Progress-Kultura, 413.

4. Eko, U. (2014). Iskusstvo i krasota v srednevekovoy estetike. [Art and beauty in medieval aesthetics] AST: CORPUS, 352.

5. Byichkov, V.V. (1981). Estetika pozdney antichnosti [Aesthetics of late antiquity] (II-III vv.). Nauka, 325.

6. Le Goff, Zh.(2014). Rozhdenie Evropyi. [The birth of Europe] Aleksandriya, 398.

КРАСОТА, СИМВОЛИЗМ И АЛЛЕГОРИЗМ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЭСТЕТИКЕ

И. Сидоренко

Аннотация. *Рассмотрены отдельные вопросы эстетической теории, которые были разработаны в средневековый период европейской культуры. Целью данной работы было изучение взаимосвязи средневековой ментальности с категорией красоты и понятиями символизма и аллегоризма. Средневековые авторы разработали своеобразные концепции красоты, обосновав ее проявление в чувственном мире проекцией божественного. Семиотическое богатство средневекового мира понимается как проявление метафизического явления.*

Ключевые слова: *эстетическая теория, средневековая эстетика, средневековое сознание, ментальность, символизм, аллегоризм, красота, искусство, нравственность, религиозность*

BEAUTY, SYMBOLISM AND ALEHORYZM IN MEDIEVAL AESTHETICS

I. Sydorenko

Annotation. *The article is devoted to individual questions of aesthetic theory developed in the medieval period of European culture. In this paper relies aim to trace the relationship medieval mentality with beauty categories and concepts of symbolism and allegory. Medieval authors have developed a unique concept of beauty, justifying its expression in the world of the senses projection of the divine. Semiotic richness of the medieval world understood as an expression of metaphysical appearance.*

Keywords: aesthetic theory, medieval aesthetics, medieval consciousness, mentality, symbolism, alehoryzm, beauty, art, morality, religiosity

УДК: 392+130.123.3

**ТВОРЧИСТЬ І ТРАДИЦІЯ ЯК ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧІ
ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ
СПАДКОЄМНОСТІ ТА ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ**

**О. В. ДУБРОВІНА, асистент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
E-mail: dubrovina.oksana@gmail.com**

Анотація. Проаналізовано феномен співіснування творчості та традиції у культурному процесі. Це співіснування характеризується взаємопроникненням та взаємовпливом. Процес спадкоємності розглядається як той “простір”, який містить у собі як всі передумови збереження традицій, так і всі передумови для творчості, а також інтерпретацій, запозичень, розвитку, діалогу не тільки різних культур, але й різних епох, світоглядних парадигм.

Ключові слова: *творчість, традиція, культура, спадкоємність*

Відомі тлумачення творчості та традиції як суттєвих елементів культурного процесу у всій своїй сукупності відображають, в першу чергу, неоднозначність й поліфонічність їх проявів. Тому звернення до питань осмислення, аналізу творчості та традиції з точки зору їх взаємовпливу та ролі у динаміці розгортання культурних процесів завжди буде доречним, адже “...не існує культури поза людиною, поза її творчістю, традиціями, цінностями...” [7].

За основу нашого розуміння культури у контексті даної проблематики ми узяли визначення, що дала Ю. Чернявська: “Можна визначити культуру як сукупний духовний досвід народів й – ширше – людства, що виражається у ідеях, творах, уміннях, способах діяльності, у цінностях, а також – у самому міжпоколінному передаванні цих ідей, творів, умінь й цінностей в контексті творчого осмислення дійсності” [7].